

Barbora Vejdovská: Vývoj morálního usuzování v případě imperativu poslušnosti vůči autoritě. Bakalářská práce – posudek vedoucího

Dle autorky je cílem bakalářské práce „revize Damonovy kritiky Piagetovy teorie vývoje chápání imperativu poslušnosti vůči autoritě a příspěvek do diskuse, a to na základě práce se srovnatelnými empirickými daty“ (s. 8).

Piagetova teorie vývoje morálního usuzování je stále tradovaná v českých učebnicích vývojové psychologie. Zajímavá je tím, že na základě rozsáhlých empirických výzkumů došel Piaget k závěru, že v předškolním a mladším školním věku po vzniku svědomí (interiorizací imperativů od rodičů) ještě v morální oblasti dochází k vývoji – a to ve sféře morálního usuzování. Morální usuzování je dle Piageta zprvu poznamenáno omezeným chápáním imperativu poslušnosti vůči autoritě. Jinými slovy, je poznamenáno omezenou citlivostí pro rozlišení a koordinaci případů, při kterých jsou imperativy od rodičů jen výrazem svévolných přání a při kterých prosazují morální ideály naší kultury. Děti se vývojem teprve musí dobrat schopnosti úsudku, dle kterého jednání neposlušné vůči nespravedlivé autoritě je ospravedlnitelné, dobré z hlediska morálního. Klíčové je pak alespoň intuitivní porozumění principům spravedlnosti (rovnosti, zásluhovosti, zvláštních potřeb) jako principům spolupráce při řešení konfliktu zájmů.

William Damon sice v českých učebnicích vývojové psychologie není uváděný v souvislosti s teorií vývoje v morální oblasti, známý je však minimálně jako jeden ze dvou editorů šestého vydání světově uznávaného *The Handbook of Child Psychology* z roku 2006. A zajímavý je tím, že tvrdí, že na základě empirického výzkumu vypracoval vlastní teorii vývoje dětského pojetí autority, imperativu poslušnosti vůči autoritě a její legitimacy, která je alternativní k teorii Piagetově.

Hodnotu cíle bakalářské práce lze tedy odvozovat od toho, že nabízí příspěvek k uspokojování potřeby vícenásobné replikace zásadních empirických zjištění – v reakci na tematizaci tzv. replikační krize v psychologii (viz např. Maxwell, S. E., Lau, M. Y., Howard, G. S. (2015). *Is psychology suffering from a replication crisis? What does “failure to replicate” really mean?* *American Psychologist*, 70, 487–498.). Myslím, že ještě cennější je cíl z hlediska otázky smysluplnosti teoretické diskuse: potvrzování či zpochybňování závěrů předchozích empirických výzkumů – vzhledem ke srovnatelnosti empirických dat. První výzkumnou otázkou tak je, zda Damon použil empirická data srovnatelná s Piagetovými.

Pro Piagetovu teorii jsou podstatné klinické rozhovory, které s dětmi vedl o příbězích, v nichž se dospělý (matka, otec, vedoucí na táboře) dopouští nespravedlivé distribuce úkolů mezi dětmi. A klíčovou otázkou je, zda dítě považuje jednání dospělého za spravedlivé. Pro děti s vývojově nižším chápáním imperativu poslušnosti, s nižší schopností morálního hodnocení jednání dospělé autority je pak charakteristické, že jednání dospělého hodnotí jako spravedlivé, a to i když si všimají nerovnosti v distribuci. (Např. „Bylo to spravedlivé, o co byla požádána? – *Bylo to spravedlivé, protože musela jít.* – I když to nikdy nebyla její práce? – *Ano, bylo jí řečeno, aby šla.*“ – nebo – „Bylo to spravedlivé? – *Ano, myslím si.* – Co řek druhý chlapec? – *Měla bys dát tři [boty] jednomu a tři druhému.* – Velmi dobře, takže? – *Ale musíš dělat, co ti matka řekla.* – Ale bylo to spravedlivé, nebo to bylo, protože to matka řekla? – *Bylo to spravedlivé!*“)

V případě Damona autorka zjistila, že rozhovory vedl o příbězích, v nichž v pozici autority vystupoval jednak dospělý (matka), jednak vrstevník (kapitán týmu hráčů). V příbězích o autoritě dospělého matka po svém dítěti běžně požaduje, aby si uklidilo svůj pokoj, než si půjde hrát ven s kamarády. V prvním příběhu dítě jednou žádá, aby si smělo uklidit, až se vrátí, neboť kamarádi zrovna odjíždí na piknik – čemuž matka nevyhoví. Ve druhém

příběhu se matka jednou špatně vyspí a je opravdu mrzutá a dítěti zakáže jít si hrát s kamarády, i když si pokoj uklidilo opravdu dobře. Zde sice nejde o nespravedlnost dospělým prováděné distribuce mezi dětmi, nýbrž o nespravedlnost dospělým prováděné retribuce (po splněním úkolu je odepřena slíbená odměna) – za společný jmenovatel pak lze označit nespravedlivě úkolujícího dospělého.

Pro Damona jsou klíčové otázky na atributy legitimizující matčino nadřazené postavení (Proč má matka právo rozkazovat?) a na racionalitu poslušnosti (Proč je třeba poslouchat? – a – Co se stane, když dítě neposlechne?). Damon pak prezentuje strukturu 6 úrovní vývoje pojetí legitimacy autority a racionality poslušnosti, dle které to vypadá, jakoby se u svých dětí nesetkal s tím, že by mladší děti hodnotily jednání matky ve druhém příběhu jako spravedlivé. Přitom Damon dětem údajně kladl též otázky podobné té Piagetově: Does she have the right to tell Peter that? Does it matter that she's breaking her promise to Peter? What should Peter do? (Damon, 1977, s. 175) Je však možné, že problém byl v tom, že se Damon neptal tak explicitně, jako Piaget.

Pro replikaci postupu sběru dat obou autorů se tudíž autorka rozhodla použít 2 příběhy o nespravedlivě úkolující autoritě od Piaget a 1 příběh od Damona. A předsevzala si, že všech dětí se u všech příběhů bude ptát na to, zda jim připadá jednání autority spravedlivé (s. 26).

Ke spolupráci autorka získala po 20 dětech ve věku 5–6, 8–10, 11–12 let (v jedné mateřské a jedné základní škole v Praze). Rozhovory s dětmi nahrávala, přepisy prezentuje v Příloze 1 – a to utříděné dle věku, dle příběhu 1. – 3. a dle kategorizace odpovědí dětí. Ocenit lze, že tím naplňuje základní metodologický imperativ kontrolovatelnosti výzkumu.

Výsledky rozboru rozhovorů autorka prezentuje na 9 stranách kapitoly 3 Výsledky. Pokud vyzdvihneme nejdůležitější zjištění, pak se autorce podařilo replikovat jak zjištění Piageta, tak Damona. Ovšem s tím, že její děti se jeví jako rychleji vyspívající než Piagetovy a pomaleji vyspívající než Damonovy.

Vést Piagetovské klinické rozhovory je obtížné. Piaget tvrdil, že naučit se jejich vedení je otázkou dlouhodobější reflektované praxe. Přesto je třeba vyjádřit politování, že autorka nedostala svému předsevzetí ptát se u Damonova příběhu explicitně Piagetovsky na to, zda děti považují maminku, která poruší slib svému dítěti, za spravedlivou. Např. u 20 dětí předškolního věku ve 20% rozhovorů otázku nepoložila. Zřejmě díky tomu autorka pak v případě kategorizace odpovědí na Damonův příběh použila jen jeho strukturu 6 úrovní vývoje pojetí legitimacy autority a racionality poslušnosti. Nedostala se tak k tomu, aby mohla konstatovat např. to, že u jejích 20 dětí předškolního věku 15% ze všech a 19% z explicitně tázaných považovalo jednání maminky za spravedlivé. Nedostala se tak ani k zamyšlení nad tím, díky čemu mohou otázky Je to spravedlivé? vs. Má matka právo to dítěti říct? a Záleží na tom, že porušila svůj slib? – dávat odlišnou zpětnou vazbu o morálním usuzování dítěte: resp. jak to, že v odpovědích na ty druhé se nemusí projevit Piagetem odhalené omezené chápání imperativu poslušnosti, omezená schopnost morálního hodnocení jednání dospělé autority.

Naopak ocenit lze, jak autorka poměrně podrobně a sebekriticky probírá limity svého výzkumu v kapitole Diskuse (s. 41 – 43).

V souhrnu soudím, že i přes zmíněnou kritiku autorka v zásadě dosáhla svého cíle, že nabízí zajímavý příspěvek do diskuse poznatků o vývoji morálního usuzování v předškolním a mladším školním věku, že splnila základní požadavky kladené na bakalářskou práci a že tak její práci mohou doporučit k obhajobě.